РЕЗЮМЕТА НА ПОДБРАНИ НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ
НА ПЕНКА СТИЛИЯНОВА ДАНОВА

Монографии/научни книги

България и българите в италианската историопис (XIV–XVII век). – София: Институт за исторически изследвания, 2023, 359 с. – ISBN 978-954-2903-63-3

(резюме)

Пенка Данова си поставя за цел да представи подбрани образци от италианската историопис в периода XIV–XVII век на автори, чиито трудове отразяват съществени моменти от средновековната история на българите, да разкрие техните извори, да направи преглед на печатните издания в Ранното ново време, разкриващ разпространението им и най-сетне – да обобщи начина, по който българите са описани, със симпатия или антипатия, със съчувстние или безразличие. Една от задачите е да се проследи кои моменти от средновековната българска история най-често са описвани и защо. Във Въведението е отделено място на факторите, които предопределят интереса на учени от старите италиански държави към българите и тяхната история. Това е традиционната представа да се опише светът в цялото му материално и духовно богатство, така че „да не остане празно място“, т.е. да не се пропусне нищо от стореното от Бог при сътворението на света. Това предполага широко разпространение на универсалните хроники. Отделено е място на въпроса за езика, на билингвизма латински–италиански, между който се колебае историописта на старите италиански държави до края на XVIII век. Той пък е свързан с редица фактори от културноисторическо естество като влиянието на античните модели или на „модите“ от чужбина (Франция), представата за *translatio imperii*, според която с коронацията на Карл Велики се възстановява Западноримската империя, превръщането на географията в лидерна наука, което оказва влияние върху изложението и др. Върху писаното за България и българите оказват влияние както традициите, така и политическата конюнктура. Сред политическите фактори е редно да се изтъкнат османската опасност и войните, които се водят с Великия турчин, но преди всичко Италианските войни (1492–1559), оказали се по-разрушителни от османските набези и победи, от Контрареформацията с нейните забрани и контрол.

В първа глава „България и българите в градските, универсалните и манастирски хроники от XIV и XV век“ съм са разгледани петима автори – Джовани Вилани, Джовани Серкамби и Бартоломео Пити, Антонино Пиероци, Джакомо ди Филипо Форести. Макар през Късното средновековие между италианските градове републики Венеция и Генуа и българските земи да съществуват икономически връзки и договори, в градските хроники рядко проникват сведения за средновековните български държави. В градските хроники на флорентинците, съставени на италиански език, наименованието България се среща в историкогеографски контекст. Не става дума за държава, а за област или страна в Европа, чието име, местонахождение и граници търговците наизустяват в часовете по география в манастирски училища или с частни учители у дома. За Джовани Вилани, който като очевидец описва миналото на своя град за периода 1322–1348 г., България е една от страните, която граничи с Голямото (Черно) море. И пак във връзка с Черно море в последните глави на своята „Нова хроника“ този автор споделя интересни сведения във връзка с бури, корсарски набези и маневри на турски кораби.

Ако хрониката на Джовани и на неговите продължители Матео и Филипо Вилани се радват на световна слава, то това се дължи на делото на големия италиански ерудит Лудовико Антонио Муратори, който я включва в *Rerum Italicarum Scriptores*. Други автори, в чиито градски хроники се описват важни за българската история събития, остават извън полезрението на този учен. Сред тях са Джовани Серкамби и Буонакорсо Пити, които по сведения на очевидци дават ценни сведения за Никополската битка от 1396 г. и непосредствено последващите я събития. Затова е перспективна за българските изследователи една по-нататъшна проучвателна работа над градските хроники на италианците от Късното средновековие, която може да допринесе за откриване на нови сведения, хвърлящи светлина върху отделни моменти от нашето минало.
Хрониките на Антонино Пиероци и на Джакомо ди Филипо Форести от XV век са дело на авторитетни духовници, чиито трудове не се оспорват в епохата на Контрареформацията. По тази причина те се превръщат в извор за по-късните съчинения по обща или частни истории. Творбите представляват универсални хроники, в които за България и българите се пище в контекста на българо-византийските военно-политически дела и във връзка с покръстването на българския княз и неговия народ.Те задават и основните теми, по които и занапред ще се пише за българите – техния произход, сблъсъка им с византийския император Константин IV, победата над неговите войски, благодарение на която трайно се установяват в земите на Източноримската империя и извоюват свое „кралство“ при Тервел и неговите следовници, определяни с титлата *rex* /крал. За популярността на хан Тервел допринася преди всичко помощта, която българският владетел оказва на Юстиниан II за повторното му възкачване на престола и противопоставянето на лоялността на „краля“ на лукавството и неблагодарността на византийския владетел. Изворите на тези хроники са западноевропейски и латиноезични – Венсан от Бове, Зигеберт, Павел Дякон, преводите на Анастасий Библиотекар на хрониката на патриарх Никифор и др. Особено място заемат „Декадите“ на Флавио Биондо в „Допълнение на хрониките“ на Джакомо Форести. Последният зле интерпретира класическия слог на Биондо, поради което във връзка с османските нашествия смесва българите с унгарците. Оттук насетне в универсалните хроники често елементи на българската история ще бъдат приписвани на унгарците и обратно.
Втора глава е посветена на „Българите в съчиненията по обща история от шестнадесетото столетие“. Техните автори са тясно свързани с венецианското книгопечатане и издателства. Италианоезичните книги отговарят на голямото търсене на историческа литература както в пределите на старите италиански държави, така и отвъд Алпите. Техни читатели са не само владетели или духовници (папата, кардиналите и други представители на висшия клир), на които е посветена книгата, с оглед нейното отпечатване. Това е един по-широк кръг хора, свързани с държавната администрация, с аристокрацията, с духовенството. С настъплението на Контрареформацията това са най-вече представителите на Йезуитския орден, които налагат в колежите на ордена обучението по обща история да става по утвърдени образци.
Във венецианска среда творят и печатат в периода на Зрелия ренесанс (1494–1565) Марко Гуацо и Джовани Тарканьота. В съчиненията им се появяват нови моменти от средновековната българска история. При Гуацо те са свързани с българските владетели от епохата на османските нашествия под влияние на „Коментар по турските дела“ на Паоло Джовио. При Джовани Тарканьота, по произод грък, това са сведенията за императорите Йоан Цимисхи и Василий II, за походите на княз Светослав и за комитопулите, за цар Самуил и съдбата на Първото българско царство. Тези сведения

са подети и от Джовани Николо Дольони, който също е тясно свързан с венецианската среда.
Така възниква въпросът с „междуцарствието“. Как българите, чиято държава изчезва под ударите на Василий II, отново „възкръсна“, за да се изяви като борец и защитна стена срещу турците през XIV век. На този въпрос италианските автори не са в състояние да дадат отговор. Те или се връщат към смесване на унгарската с българската средновековна история или приписват случилото се на козните на Баян магесник (Тарканьота и по-късната Анонимна хроника за графовене Булгари). Макар екземпляр от хрониката на Вилардуен да е постъпил във Венеция през 1541 г., предизвиквайки много шум и историографски почини сред сенаторите, най-вече сред представителите на семейство Рамузио/Ramusio, историците от епохата загърбват този факт и предпочитат да се позовават на авторитета на хуманиста Паоло Емили/Paolo Emili, който не споменава цар Калоян (Йоаница, крал на власи и на българи“). Впрочем към изворите на общи истории на света се добавят авторитетите на хуманистите Енеа Силвио Пиколомини (папа Пий II), Платина, Сабелико и др.
Един по-особен случай съставлява „История на Европа“ на флорентинския автор Пиерфранческо Джамбулари. Тя не засяга съдбата на цялото човечество от сътворението до „наши дни“, а само събития от стария континент за VIII–X век. Това дава възможност на автора да се спре по-подробно на средновековната българска история и по-специално на управлението на цар Симеон. Творчеството на Джамбулари е свързано със славянската тема, а разпространението на неговата „История“ – с един от наша гледна точка случаен фактор. Това е езикът, на който е съставена творбата, превърнал се през XIX век в еталон за италиански език, поради което книгата е препоръчвана във военните академии на Апенинския полуостров както по време на Националното възраждане (Ризорджименто)/Risorgimento, така и след Обединението на Италия.
Историописното наследство на Джовани Николо Дольони от шестнадесетото столетие включва творби, озаглавени „Театър на владетелите“, които разкриват нови тенденции в списването на общи истории, а именно – владетелят е главната фигура н историята, личността е определяща за развитието на държавата. Все по-рядко авторите от епохата на Контрареформацията се позовават на Фортуна като движеща сила в човешката съдба и все по-често се връщат към идеята за Провидението и предопределеността. Това разбиране за историята от една страна връща „на бял кон“ традиционната универсална хроника, а от друга води до групирането на сведенията по държави и по биографии на техните владетели. Всичко това е чудесно илюстрирано в творчеството на Дольони, който едва през следващото столетие успява да събере всичко писано за средновековните българи в една самостоятелна глава на своя „Амфитеатър на света“ (1623). Това достижение венецианецът дължи на „Царството на славяните“, което добросъвестно цитира.
Третата глава „Парцелиране на познанието – историопис, учебна и справочна литература в епохата на Барока“ представя съдбата на споменатите книжовни жанрове през XVII век, отразяващи резултатите от научната революция в сферата на обществознанието, т.е. по-задълбоченото профилиране и отграничаване на отделните научни дисциплини. При автори като Джовани Ботеро това е стремежът да се използват съвременни документи. Става дума за дипломатически или мисионерски доклади, описващи състоянието на всички страни по света. Приносът му засяга не само географската проблематика, свързана с Великите географски открития и със Стария свят. Задълбочен интерес се проявява към религията, възможностите и начините за привличане на народи към Римокатолическата църква. Засегнат е въпросът за езика, с който тези народи си служат с оглед подготовката и изпращането на мисионери в

съответните страни. Същевременно Ботеро прави изчисления относно най-разпространените религии по света. Според тях най-многобройни в Европа са схизматиците (православните), към които са причислени и българите. За тях се изтъква, че имали свой език. Малцинство са католиците в Османската империя. Сведенията за павликяните са почерпени от доклади на католически мисионери в Константинопол (Джироламо Арсенго), на които устно са докладвали дубровнишки търговци.
Освен „Доклади от цял свят“ Ботеро е автор на серия биографии на велики личности. В „За християнските владетели“ той проследява историята на Савойската династия. Животописът на Амедей VI, който следва хроники от библиотеката в Торино, разкрива моменти от похода на Зеления граф срещу българските земи от 1366–1367 г. Тези хроники, днес дигитализирани, несъмнено ще представляват интерес за българските изследователи. Тук е редно да се подчертае, че материалите по съставяне на тази книга са част от учебния материал, преподаван от Ботеро на младите принцове от Савойската династия, на които той е наставник през първите десетилетия на XVII век.
Ролята на учебно помагало в йезуитските колежи през седемнадесетото столетие изпълнява „Кратката история на сета“ на Орацио Торселини. Съставена на латински език, тя е многократно преиздавана, допълвана с нови сведения за световните дела, превеждана на модерни европейски езици. Издателите изтъкват като основни заслуги компактността на съчинението (само един том) и четивния език, на който е съставена.
От 90-те години на бароковото столетие е последният почин за представяне на световната история с учебни цели, дело на йезуита Антонио Форести, който остава незавършен. Приживе авторът съставя четири части, всяка от които поделена в два тома, което съставлява над 3 500 печатни страници. За българите се говори във връзка с византийската история до 800 г.; във връзка с покръстването, за което заслуги се приписват само на епископ Формоз Портуенски и в книгата, посветена на унгарските крале. За моментите, свързани с българите в тази последна част, излязла изпод перото на този духовник, ректор на редица йезуитски колежи в Северна Италия, е ползвана историята на хуманиста Антонио Бонфини. Изключение правят две паметни битки от Късното средновековие – Никопол и Варна. За първата се ползват и френски извори, което разкрива новото място, което Франция е заела в западноевропейската култура.
При Доменико Суарец, един от продължителите на това колосално историографско начинание и автор на двутомен труд, посветен на историята на арабските халифи и на османските императори, се откриват нови моменти в средновековната българска история. Те са свързани с появата на името на цар Йоан Александър в италианската историопис, както и със съдбата на българските земи, след завладяването им от турците.
Освен мащабни исторически съчинения, посветени на световната или само на европейската история, в епохата на Барока продължават да се роят речници и справочници с историческо съдържание, съставени на латински, но и на модерни европейски езици. Те добиват най-широко разпространение сред учени и управленци на Стария континент. Сред тях са каталозите на ересите, в които фигурира името на българите във връзка с богомилството; историческите речници, описващи българите като народ. В последните редом с Дунавска България и нейната историческа съдба, се появяват и сведения за Волжка България. Заслуга на тези книги е, че са достъпни за публиката в обществените библиотеки и от тях може да се извлече необходимият минимум познания за България и българите. В по-подробните образци е включена и литература, която любознателният читател може да ползва.
В печатната книга от Ранното ново време фигурират задължителни части, някои от които дават обобщена информация за България и българите и изпълняват своеобразната роля на справочник в рамките на едно произведение. Такива са

„Таблиците на забележителни неща, които тази книга съдържа“ и други сходни заглавия. Те са въведени в издателската практика от Лудовико Доменики и са дело на някой от сътрудниците на издателската къща, чието име не е обозначено в пространните заглавия на съчинението. Подредени са по азбучен ред, в тях най-често откриваме България като страна в Европа (в по-късните издания – от Европейска Турция), нейно древно/ латинско наименование – Мизия, Мизиите, Тракия и др., както и главни градове на България – София и Никопол. По-подробни сведения съдържа лемата „българи“, в която нерядко са упоменати произход, местообитаване, българо-византийски войни, в които те или са победители, или победени и най-накрая – покоряването им от турците. Срещу тези кратки данни са посочени страниците, на които читателят може да намери информация по въпроса.
Към задължителните части на печатната книга спадат предговорите (най-често два – писмо посвещение от автора или издателя и писмо до читателите), както и стихотворения, възхваляващи труда на писателя или темата на книгата, излезли изпод перото на лица от приятелския кръг на автора. Не бива да се изпускат и илюстрациите, които рядко са дело на автора на съчинението (Изключение прави книгата на Джовани Серкамби, която представлява саморъчен ръкопис с илюстрации на самия автор.) Тук е привлечен само един пример за предговор, стихове и илюстрации, свързани с българите. Това е книгата на Николо Булгари „Истинен доклад за чудотвореца от Корфу“, отпечатана през 1669 г. във Венеция. В авторовия текст не става дума за българите като народ или за произхода на фамилията Булгари от остров Корфу, а за пренасяне на мощите на светеца от Константинопол на острова и за чудесата, които въпросните мощи извършват. Издателят й Джулио Дзиблети прави връзката между фамилното име на автора и народа на българите. Пак той в предговора до читателя изтъква, че българи има не само в Корфу, но и в Тоскана. Това твърдение е една от ранните прояви на интерес на Апенинския полуостров към българите, заселили се в Италия. Мадригалът на Триволи, както и отпечатаният герб на семейство Булгари, претендиращо за благородническо достойнство, подсказват връзката на фамилията с България и българите, жадуващи да се борят за свободата си. Тази връзка ще стане явна векове по-късно с отпечатването на семейната им хроника.
В италианската историопис от XIV–XVII България и българите трайно присъстват като войнствен народ, побеждавал многократно войските на императорите на Ориента, но и търпял сериозни поражения от тях. В епохата на Ренесанса за българите се пише с определена симпатия именно във връзка с военните им победи над гърците, към които „наследниците“ на древните римляни се отнасят с традиционните предразсъдъци, че били изнежени и мекушави, но същевременно коварни и лукави. Българите са представени като народ, приел християнската вяра от Рим, но станал жертва на заблудите на Фотий. Във връзка със сведенията за османските нашествия в Тракия сред италианските писатели на изключителна популярност се радва преценката на Флавио Биондо за българи и унгарци. Според по-късни интерпретации на мисълта на Биондо именно българите били защитна стена пред ордите на нашественика, спрели войнствения му устрем към сърцето на християнска Европа. В по-късните съчинения тонът е умерен, преценката показва отдалеченост от събития и личности, информацията като цяло придобива неутрален характер, с изключение на някои образци на учебната книжнина, чиято пристрастност цели да събуди интерес и съпреживяване на събитията от страна на учащите.
Тъй като повечето текстове са непознати на българския читател, тук е включен в превод техния текст.

BULGARIA AND BULGARIANS IN ITALIAN HISTORIOGRAPHY (14th-17th c.)

(Summary)

Penka Danova set herself the task to present select examples of Italian historiography in the period between the 14th and 17th century with works that reflect significant moments in the medieval history of Bulgarians and reveal their sources, review the printed editions in the Early Modern Age to show their distribution and, finally, summarize the way in which those moments are described - with sympathy or antipathy, with empathy or indifference. One of the tasks was to trace which events in medieval Bulgarian history were most frequently described and why. The Introduction devotes some space to the factors that predetermined the interest of scholars from the old Italian states in Bulgarians and their history. This was the traditional notion of describing the world in all its material and spiritual richness, leaving "nothing to the imagination" i.e. nothing of what God did in creating the world was omitted. This conditioned widespread dissemination of universal chronicles. Space has been allocated to the matter of language, the Latin-Italian bilingualism between which the historiography of the old Italian states oscillated until the end of the 18th century. This, in turn, was linked to a number of factors of a cultural and historical nature, such as the influence of classical models or of 'fashions' from abroad (France), the notion of *translation imperii*, according to which the coronation of Charlemagne restored the Western Roman Empire, the emergence of geography as a leading science, which influenced the presentation, etc. Both tradition and political conjuncture affected what was written about Bulgaria and the Bulgarians. Among the political factors, it would be appropriate to highlight the Ottoman threat and the wars fought with the Grand Turk, but above all the Italian Wars (1492-1559), which proved more destructive than the Ottoman invasions and victories, and the Counter-Reformation with its prohibitions and control.

In the first chapter, ***Bulgaria and Bulgarians in 14th and 15th c. Urban, Universal and Monastic Chronicles***, I discuss five authors: Giovanni Villani, Giovanni Sercambi and Bartolomeo Pitti, Antonino Pierozzi, as well as Giacomo di Filippo Foresti. Although in the late Middle Ages economic ties and treaties between the Italian city-states of Venice and Genoa and the Bulgarian lands did exist, no information about the medieval Bulgarian states appeared in the urban chronicles. The name of Bulgaria is encountered in historical geographical context in the Florentine urban chronicles compiled in Italian. What is meant there is not a state, but rather a region or a country in Europe whose name, location and borders the merchants learnt by heart in geography classes at the monastery schools or with private tutors at home. To Giovanni Villani, who as a witness described his city's history over the period 1322–1348, Bulgaria was one of the countries bordering on the Great (Black) Sea. And again, in relation to the Black Sea, in the last chapters of his *Nuova Cronica*, Villani shared interesting information related to storms, corsair attacks and the manoeuvres of Ottoman ships.

If the chronicle of Giovanni Villani and his continuators, Matteo and Filippo, did enjoy world fame, that was due to the work of the great Italian erudite, Lodovico Antonio Muratori, who included it in the *Rerum Italicarum Scriptores*. Other authors, whose urban chronicles described events important to Bulgarian history, were disregarded by this scholar. Among them were Giovanni Sercambi and Bartolomeo Pitti who, according to witnesses, provided valuable information about the Battle of Nicopolis of 1396 and the events that directly followed it. For this reason, I consider further research work on the urban chronicles of the Italians of the Late Middle Ages to be promising for Bulgarian researchers, as it may contribute to the discovery of new information shedding light on particular moments of our past.

The 15th-century chronicles of Antonino Pierozzi and Giacomo di Filippo Foresti were the work of authoritative clerics whose writings were not challenged in the Counter-Reformation era. For that reason, they became a source for the later writings on general or particular history. The works are universal chronicles where Bulgaria and Bulgarians are mentioned in the context of Bulgarian-Byzantine military and political affairs, as well as in relation to the conversion of the Bulgarian prince and his people to Christianity. These works also set the main themes about Bulgarians writing on which would continue in the future - their origins, their clash with the Byzantine Emperor Constantine IV, their victory over his troops, thanks to which they permanently settled in the lands of the Eastern Roman Empire and won their "kingdom" under Tervel and his followers, defined by the title *rex*/king. The popularity of Khan Tervel was primarily due to the help that the Bulgarian ruler gave to Justinian II for his re-ascension to the throne and the contrast between the loyalty of the 'king' and the cunning and ingratitude of the Byzantine ruler. The sources of these chronicles were West European and in Latin – Vincent de Beauvais, Sigebert of Gembloux, Paul the Deacon, and Anastasius Bibliothecarius' translations of the *Chronography* or *Chronographikon Syntomon* by the Patriarch of Constantinople Nikephoros I, among others. The *Decades* by Flavio Biondo have a peculiar place in Giacomo Foresti's *Supplementum chronicarum*. The latter misinterpreted Biondo's classical idiom, which is why in connection with the Ottoman invasions he confused Bulgarians with Hungarians. Thereafter, in the universal chronicles, elements of Bulgarian history would often be attributed to the Hungarians and vice versa.

The second chapter is dedicated to ***Bulgarians in 16th century General History Works***. Their authors were closely associated with Venetian printing and publishing. Their Italian-language books met the great demand for historical literature both within the old Italian states and beyond the Alps. Their readers were not only rulers or clerics (the Pope, cardinals and other members of the high clergy), to whom a book was dedicated in order to get it printed. It was a wider circle of people connected with the civil service, with the aristocracy, with the clergy. With the onset of the Counter-Reformation, it was mainly the representatives of the Jesuit order who mandated that the teaching of general history in their colleges should follow established models.

Marco Guazzo and Giovanni Tarcagnota worked and printed in a Venetian environment during the High Renaissance (1494-1565). New moments in medieval Bulgarian history appeared in their writings. In Marco Guazzo's case, they are related to the Bulgarian rulers of the times of the Ottoman invasions under the influence of Paolo Giovio's *Commentario delle cose de'Turchi*. With Giovanni Tarcagnota, a Greek by birth, these are accounts of the emperors John Tzimiskes and Basil II, the campaigns of Prince Svyatoslav and the Cometopuli, Tsar Samuel and the fate of the First Bulgarian Kingdom. These accounts were also taken up by Giovanni Nicolò Doglioni, who was also closely associated with the Venetian milieu.

Thus, the question of "interregnum" arose. How did Bulgarians, whose state disappeared under the blows of Basil II, "rise" up again to prove a fighter and a defence wall against the Turks in the 14th century? The Italian authors were at a loss for an answer to this question and either resorted again to mixing medieval Hungarian and Bulgarian history, or ascribed what happened to the machinations of Bajan the Mag (Tarcagnota and the later *Anonymous Chronicle of the Counts Bulgari*). Although a copy of Villehardouin's chronicle arrived in Venice in 1541, causing much promotional hype and historiographical tributes among the senators, but especially the representatives of the Ramusio family, the historians of the period turned a deaf ear to this fact and preferred to refer to the authority of the humanist Paolo Emili, who did not mention Tsar Kaloyan ("Ioannica, King of the Vlachs and Bulgarians"). In fact, the authority of the humanists Ennea Silvio Piccolomini (Pope Pius II), Platina, Sabellico and others was added to the sources of general histories of the world.

A rather more special case is that of the *Historia dell'Europa* by the Florentine author Pierfrancesco Giambullari. It does not deal with the fate of all mankind from the Creation to the "present day", but only with events in the Old World for the 8th-10th centuries. This enables the author to dwell in more detail on medieval Bulgarian history and in particular on the reign of Tsar Simeon. Jambulari's work is connected with the Slavic theme, and the dissemination of his *Historia* - with a factor of chance, from our point of view. That is the language in which the work was composed, became in the 19th century the benchmark for the Italian language, which is why the book was recommended in the military academies of the Apennine Peninsula both during the national "resurrection" (Risorgimento) and after the Unification of Italy.
Giovanni Nicolò Doglioni's historiographical legacy of the 16th century includes works entitled *Del Theatro universale de' prencipi et di tutte l'historie del mondo...*, which reveal new trends in the writing of general histories, namely - the ruler is the main figure of history, the individual is decisive for the development of the state. The authors of the Counter-Reformation era were less and less concerned with Fortune as the driving force in human destiny, and more and more often returned to the idea of Providence and predestination. This understanding of history, on the one hand, brought a triumphant comeback of the traditional universal chronicle, while on the other hand it led to the grouping of information by states and by the biographies of their rulers. All this is wonderfully illustrated in the work of Doglioni, who only in the following century managed to collect everything written about the medieval Bulgarians in a single chapter of his *Anfiteatro di Europa* (1623). This achievement the Venetian owed to *The Kingdom of the Slavs*, which is conscientiously quoted.
The third chapter, ***Partitioning Knowledge - Historiography, Educational and Reference Literature in the Age of Baroque***, presents the fate of the mentioned literary genres in the 17th century, reflecting the results of the scientific revolution in the field of social sciences, i.e. the deeper profiling and differentiation of individual academic fields. With authors such as Giovanni Botero, this was the drive to use contemporary documents. These were diplomatic or missionary reports describing the state of all the countries around the world. It is not only geographical material relating to the Age of Discovery and to the Old World. A deep interest was shown in religion, the opportunities and ways of attracting peoples to the Roman Catholic Church. The question of the language used by those peoples to prepare and send missionaries to their respective countries is addressed. At the same time Botero makes calculations concerning the most widespread religions of the world. According to them, the most numerous in Europe are the Schismatics (Eastern Orthodox), to whom Bulgarians are also classed. They are said to have had their own language. Catholics were a minority in the Ottoman Empire. Information about the Paulicians is drawn from reports of Catholic missionaries in Constantinople (Girolamo Arsengo), to whom Dubrovnik merchants reported orally.
Besides *Relationi Universali* Botero authored a series of biographies of great personalities. In *Prencipi cristiani* he traces the history of the House of Savoy. The Life of Amedeo VI, which follows chronicles from the library of Turin, reveals moments from the campaign of the Green Count against the Bulgarian lands from 1366-1367. These chronicles, now digitized, will undoubtedly be of interest to Bulgarian researchers. It should be stressed here that the materials for the compilation of this book are part of the teaching material that Botero taught to the young princes of the Savoy dynasty, whom he mentored in the first decades of the 17th century.
Oratio Torsellini's *Ristretto delle Historie del mondo* played the role of a textbook in Jesuit colleges in the 17th century. Composed in Latin, it was repeatedly reprinted, supplemented with new accounts of world affairs, and translated into modern European languages. The

publishers emphasised as its main merits the compactness of the work (only one volume) and the readable language in which it is composed.
The last attempt to present universal history for educational purposes, made by the Jesuit Antonio Foresti in the Baroque 1690s, remained unfinished. During his lifetime the author compiled four parts, each divided into two volumes, which made up over 3,500 printed pages. Bulgarians are mentioned in connection with Byzantine history up to the year 800; in connection with the conversion, for which merit is given only to Bishop Formosus of Porto, and in the book devoted to the Hungarian kings. The history of the humanist Antonio Bonfini was used for the moments relating to the Bulgarians in this last part, which came out from under the pen of this cleric, rector of a number of Jesuit colleges in northern Italy. The exceptions are two memorable battles of the Late Middle Ages - Nikopol and Varna. For the former, French sources were also used, which reveals the new place that France occupied in Western European culture.
New moments on medieval Bulgarian history discovered with Domenico Suarez, one of the continuators of this colossal historiographical undertaking and author of a two-volume work on the history of the Arab caliphs and the Ottoman rulers. They are related to the appearance of the name of Tsar Ivan Alexander in Italian historiography, as well as to the fate of the Bulgarian lands after their conquest by the Turks.
In addition to large-scale historical works on world history or just European history, the Baroque era continued to see a proliferation of dictionaries and reference books with historical content, compiled in Latin but also in modern European languages. They became most widespread among Old World scholars and administrators. Among these are catalogues of heresies, in which the name of the Bulgarians appears in connection with Bogomilism; historical dictionaries describing the Bulgarians as a people. In the latter, along with Danubian Bulgaria and its historical fate, appear accounts of Volga Bulgaria. It is a merit of these books that they are accessible to the public in public libraries and from them one could extract the necessary minimum of knowledge about Bulgaria and the Bulgarians. The more detailed specimens also include literature which the inquisitive reader could use.
In the printed book of the Early Modern Age there were mandatory parts, some of which gave summary information about Bulgaria and the Bulgarians and fulfilled the role of a kind of reference book within a work. Such are *Tavola delle cose notabili* and other similar titles. They were introduced into publishing practice by Lodovico Domenichi and are the work of an associate of the publishing house whose name was not indicated in the lengthy titles of the work. They are arranged in alphabetical order. In them we mostly find Bulgaria as a country in Europe (in later editions - from European Turkey), its old name - Moesia, Moesias, Thrace, etc., and the main cities of Bulgaria - Sofia and Nikopol. More detailed information is contained in the lemma "Bulgari", where one finds frequently mentioned origin, habitat, Bulgarian-Byzantine wars, in which they were either victorious or defeated, and finally - their subjugation by the Turks. Opposite these brief particulars are the pages on which the reader can find information on the subject.
The obligatory parts of a printed book include prefaces (usually two - a letter of dedication from the author or publisher and a letter to the readers), as well as poems praising the writer's work or the subject of the book, written by persons in the author's circle of friends. Not to be overlooked are the illustrations, which are rarely the work of the author of the work (The exception is Giovanni Sercambi's book, which is a handwritten manuscript with illustrations by the author himself.) I have drawn here just one example of a preface, poems and illustrations relating to the Bulgarians. This is Nicolo Bulgari's *Vera relatione del thaumaturgo di Corfu Spiridione il Santo*, printed in Venice in 1669. The author's text is not about the Bulgarians as a people or the origin of the Bulgari family from the island of Corfu, but about the transfer of the saint's relics from Constantinople to the island and the miracles

that the relics in question performed. Its publisher, Giulio Zibletti, drew the connection between the author's surname and the people of Bulgaria. Again, he pointed out in the preface to the reader that there are Bulgarians not only in Corfu, but also in Tuscany. This statement is one of the early manifestations of the Apennine Peninsula towards the Bulgarians in Italy. Trivoli's madrigal, as well as the printed coat of arms of the Bulgari family claiming noble dignity, suggest the family's connection to Bulgaria and Bulgarians eager to fight for their freedom. This connection would become apparent centuries later with the publishing of their family chronicle.

In 14th-17th century Italian historiography Bulgaria and the Bulgarians persistently appeared as a warlike people who repeatedly defeated the armies of the emperors of the Orient, but also suffered serious defeats from them. In the Renaissance, Bulgarians were described with a certain sympathy precisely in connection with their military victories over the Greeks, whom the "heirs" of the ancient Romans treated with the traditional prejudice that they were effeminate and soft-hearted, but at the same time perfidious and cunning. Bulgarians were presented as a people who had accepted the Christian faith from Rome, but had fallen prey to the delusions of Photius. In connection with the accounts of the Ottoman invasions of Thrace, Flavio Biondo's assessment of the Bulgarians and Hungarians proved extremely popular among Italian writers. According to later interpretations of Biondo's thought, it was precisely the Bulgarians who were the bulwark against the invader's hordes, stopping his martial drive towards the heart of Christian Europe. In later writings, the tone is moderate, the judgment shows a detachment from events and personalities, the information generally takes on a neutral character, with the exception of some examples of scholarly literature whose bias is intended to arouse interest and empathy on the part of the students.

Since most of the texts are unfamiliar to the Bulgarian reader, I have included their translation here.

2. ***Джовани Киаромани и неговото пътуване от Виена до Бурса през 1659 г.// Giovanni Chiaromanni e il suo viaggio da Vienna a Bursa fatto l'anno 1659***. София: Парадигма, 2017, 257 с. — ISBN 978-954-326-329-5

резюме

Джовани Киаромани (1633–1683) е резидент на великия херцог на Тоскана при двора на Хабсбургите когато през 1659 г. решава да пътува в Османската империя като благородник от свитата на австрийския интернунций Августин фон Майерн. Мисията на този посланик се изразява в това, да оповести пред султан Мехмед IV избора на император Леополд I за император на Свещената римска империя на германската наця и да разреши някои въпроси, свързани с гранични конфликти между двете империи. Първоначално се предвиждало посолството да следва традиционния път на австрийските мисии – от Виена до Белград с корабчета по Дунав, а от Белград по диагоналния път да се спусне до Константинопол по суша. Султанът обаче по същото време се намира в Бурса, Анадола, което налага промяна в маршрута. Така посолството от Одрин се отправя на юг към Галиполи, преплава през пролива до Чардак Лапсеки и се отправя отново по суша към старата османска столица.

След успешното завършване на мисията Августин фон Майерн и неговата свита отпътуват за Муданя, а оттук по море стигат Константинопол, чиито забележителности имат възможността да разгледат. Завръщането в родните земи става също по Диагоналния път до Белград, откъдето Киаромани вече пътува сам.

В навечерието на отплаването по Дунав и по време на пътя (15 май – 27 ноември 1569 г.) Дж. Киаромани изпраща 25 писма до свои „приятели и покровители" (*amici e patroni*), в които описва хода на мисията, видяното и чуто по пътя, както и своите преживявания. Две от тези писма са в стихове.

Оригиналите на писмата вероятно се намират в Градската библиотека на Арецо, Италия. Копия от тях се съхраняват в Държавния архив на Флоренция. През 70-те години на XIX век проф. Марин Дринов, един от основателите и първи председател на БАН, поръчва копия на тези писма от Държавния архив на Флоренция. Те и до днес се съхраняват в личния архив на българския учен в Народната библиотека „Св. Кирил и Методий“. Писмата на Дж. Киаромани никога не са били публикувани и лежаха в забрава до момента, в който не бяха преоткрити от д-р Свилен Станимиров (1954–2016), който ги предостави на Пенка Данова за превод и коментар. Сега те за първи път излизат на бял свят на италиански и на български език в памет на Свилен Станимиров. Изданието се осъществи с подкрепата на Италианския културен институт – София.

Giovanni Chiaromanni and his Travel from Vienna to Bursa in 1659

Summary

Giovanni Chiaromanni (1633–1683) served as resident of the Grand Duke of Tuscany at the Habsburg court, when in 1659 he decided to travel to the Ottoman Empire as a nobleman from the entourage of the Austrian internuntio Augustin von Mayern. The mission of this envoy was to announce to Sultan Mehmed IV the election of Emperor Leopold I as Emperor of the Holy Roman Empire of the German nation and to resolve some issues related to border conflicts between the two empires. It was initially planned the delegation to follow the traditional route of the Austrian missions - from Vienna to Belgrade by ships along the Danube, and from Belgrade to use the diagonal road to descend to Constantinople by land. However, at that time the Sultan was in Bursa, Anatolia, which necessitated a change in the route. Thus, from Adrianople the delegation went south to Gallipoli, sailed across the strait to Çardak Lapseki and headed back to the old Ottoman capital by land.

After the successful completion of the mission, Augustin von Mayern and his entourage travelled to Mudanya and from there they reached Constantinople by sea and had the opportunity to see the sights of the city. Their return to their native lands was also on the diagonal road to Belgrade, where Chiaromanni was already travelling alone.

On the eve of embarking and during the trip (May 15 – November 27, 1569) Chiaromanni sent 25 letters to his "friends and patrons", describing the mission's course, what he had seen and heard along the way, as well as his experiences. Two of these letters are written in verse.

The originals of the letters are probably in the Arezzo City Library, Italy. Copies of them are kept in the Florence State Archives. In the 1870s Prof. Marin Drinov, one of the founders and first president of the Bulgarian Academy of Sciences, ordered copies of these letters from the Florence State Archives. They are still kept in the personal archive of the Bulgarian scholar at the St. St. Cyril and Methodius National Library. Chiaromanni's letters have never been published and were buried in oblivion until they were rediscovered by Dr. Svilen Stanimirov (1954–2016), who gave them to Penka Danova for translation and commentary. Now they are published for the first time in Italian and in Bulgarian in memory of the late Svilen Stanimirov.

The book was published with the support of the Italian Cultural Institute – Sofia.

3.**Ракова, Сн., Данова, П.** *Бенедето Рамберти и Даниело Лудовизи – двама венециански пратеници в Константинопол през 1534 година*. Пловдив: Фондация „Българско историческо наследство“, 2016, 329 с. — ISBN 978-954-8536-19-6
В книгата участвам с втората част – Даниело Лудовизи, с. 191–283, както и с дела от общите части на предговора, азбучния показалец и литературата.

(резюме)

В сбирката „Старопечатни книги – латиница“ на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – София се съхранява една малка, но много ценна и красива италианска книга. Това е отпечатаният през 1545 г. във Венеция сборник с пътеписи, който носи характерното за епохата дълто заглавие, подробно описващо съдържанието: „Пътувания от Венеция до Тана, в Персия, Индия и Константинопол: с подробно описание на градове, селища, земи, обичаи; и с Портата на Великия Турчин и всичките приходи, разходи и начина, по който той управлява; и с последната война срещу португалците“. Книгата е ценна, защото в нашите библиотеки се съхраняват твърде малко „алдини“, т.е. книги, отпечатани от знаменития издател Алдо Мануцио и наследниците му. Сами по себе си тези книги са шедьоври на книгоиздаването. А сборникът „Пътувания от Венеция“ е една от тези книги. За българите тази книга е ценна и поради факта, че в нея се разказва за състоянието на българските земи през 1534 г.

„Три книги по турските неща“ на Бенедето Рамберти е само един от седемте дяла на сборника „Пътувания от Венеция“. В това комплексно съчинение, посветено на устройството на Османската държава, само първата книга описва пътуването на автора от Венеция до Дубровник по море, а оттам до Константинопол – по суша. Тя съдържа и няколко страници с „български“ сведения в балкански контекст, станали достъпни за нашия читател и изследовател благодарение на проучванията на Константин Иречек. Пак ще изтъкнем, че публикуването на откъси от съчинения, които представляват извори за историята на нашите земи, има сериозна традиция у нас. Ще отблележим също, че ако този подход е полезен от гледна точка на извороведа, то той е опасен в очите на литературния и културния историк, който добре знае, че колкото лесна, толкова и вредна може да бъде [зло]употребата с текст-извадката. А именно такава е съдбата на пътеписа на Бенедето Рамберти, който е част от по-обширно съчинение.

Преди много години, още в зората на нашата научна кариера, прочетохме с възхищение монографията „Барбаро и Контарини за Русия. Към историята на италиано-руските връзки от XV век“ на Елена Скржинская (1897–1981), чието критично издание, превод и коментар на първите три пътеписа, включени в „Пътувания от Венеция“ и днес не е изгубило значението си. Руската изследователка бе успяла да издири в богатите колекции на Съветската академия на науките и в библиотеките на Италия ръкописното наследство на венецианските пътешественици Йозафат Барбаро и Амброджо Контарини. Встъпителните й студии разкриваха историята на текста, живота и творчеството на авторите, историята на Тана, в която Барбаро прекарал шестнадесет години и, разбира се, пътуванията – въображаеми или реални, до Русия.

Искаше ни се и ние да направим същото за „нашия“ Бенедето Рамберти – да издирим ръкописите, да ги сравним с печатното издание, да преведем и коментираме цялата книга, а също така да представим на българския читател и други текстове, тясно свързани с „Три книги по турските неща“, какъвто е заключителният доклад на Даниело Лудовизи.

След много години тази мечта се осъществи. През 2009 г. Снежана Ракова успя да получи ръкописа PDC 394/IIc, № 14 от Библиотеката на Музея Корер във Венеция, който се оказа саморъчен препис на Бенедето Рамберти. Тя го сравни с останалите достъпни ръкописи, както и с различните печатни версии на „Три книги по турските неща“, която преведе на български по ръкописа PDC 394/IIc, № 14 и коментира. В уводната й студия към превода се дават сведения за живота и творчеството на Бенедето Рамберти. Пак там е отделено внимание на ръкописната традиция, както и на значимите разлики в сравнение с печатните версии на текста. Особено място в

изследването заемат изворите, от които Рамберти черпи информация за службите при двора и във войската на султан Сюлейман I Кануни (1520–1566). Това привидно предпочитание не е случайно. Темата за устройството на Османската държава е била изключително интересна за читателите на сборника „Пътувания от Венеция“. Затова и издателят я е включил в пространното заглавие на сборника: „и с Портата на Великия Турчин и всичките приходи, разходи и начина, по който той управлява“, макар тези сведения да фигурират само във втората от „Три книги по турските неща“ на Рамберти. Според Ракова те се родеят с друг малко известен текст, отпечатана 1544 г. под името на великия драгоман на Портата в „Ново съчинение, съставено от Юнус бей паша на гръцки език и преведено на италиански“, която изследователката представя в превод на български по екземпляра, съхраняван в Библиотеката на Фондация Куирини Стампалия във Венеция.

Бенедето Рамберти има възможност да види и опише „двора и могъществото на турците“ благодарение на мисията, с която е натоварен братовчед му Даниело Лудовизи. На 17 декември 1533 г. Сенатът на Републиката на Свети Марко възлага на секретаря Лудовизи да отплава за Константинопол с цел да предотврати евентуална заплаха за мира между Венеция и Османската империя вследствие на унищожена от проведитора Джироламо да Канал османска флотилия. Лудовизи взима в свитата си Рамберти с изричното разрешение на дожа и в нощта на 3 януари 1534 г. отплава от Венеция за Дубровник, откъдето пратеничеството поема по т.нар. Дубровнишки път за Константинопол.

Приемът на акредитивните писма, срещата със Сюлейман I, с неговите паши, както и проведените официални дипломатически и частни разговори в столицата на Османската империя се осъществяват в периода 14 март – 12 април 1534 г. Тези и други интересни сведения могат да се почерпят само от ръкописната версия на заключителния доклад на Даниело Лудовизи, прочетен пред Сената на 3 юни с. г. На делата на този малко познат венециански секретар е посветена втората част на книгата, подготвена от Пенка Данова. В уводната студия е отделено внимание на кариерата на Лудовизи, на видовете дипломатически документи и разпоредби на венецианската управа, свързани със заключителния доклад на дипломата и др. Подробно са анализирани разликите между релацията на Лудовизи, отпечатана в поредицата на Еудженио Албери, и ръкописа от Централната национална библиотека на Флоренция – *Magliabechiana, MSS. Classe 24, codice 48,* по който е направен преводът на български език, придружен от необходимия за стари текстове коментар. Оказа се, че ръкописът съдържа непознати досега сведения, свързани преди всичко с мисията на Лудовизи, с лицата, които го придружават, сред които е Бенедето Рамберти и др.

Всичко това любознателният български читател ще узнае ако прочете тази книга, която ще го запозне и с политическия климат на XVI столетие, и със злободневните проблеми за годините, в които живеят и творят двамата венециански братовчеди.

Надяваме се този труд да достави на добронамерения и търпелив читател нови знания и вярваме, че след като преодолее „бариерните рифове“ на подстрочния апарат, ще изпита очарованието на първооткривателя.

Написването му се осъществи не само с обич, упоритост и с общите ни дългогодишни усилия да си доставим необходимите ръкописи. Помощта на колеги, специалисти в различни области на хуманитарните дисциплини и приятели бе от съществено значение за постигането на добър краен резултат.

(riassunto)

Nella collezione "Libri rari – alfabeto latino" della Biblioteca Nazionale "SS. Cirillo e Metodio" di Sofia si conserva un piccolo libro italiano, bello e di grande valore. Si tratta di una celebre raccolta di odeporica, stampata nel 1545 a Venezia: *Viaggi fatti da Vinetia, alla Tana, in Persia, in India, & in Costantinopoli: con la descrittione particolare di Città, Luoghi, Siti, costumi, & della Porta del gran Turco: & tutte le intrate, spese, & modo di governar suo, & della ultima impresa contra Portoghesi*. Nell'ottica bulgara il libro è di notevole valore perché è tra le poche aldine che il lettore può trovare nelle biblioteche bulgare. Nondimeno questo libro è di valore per il pubblico bulgaro: esso contiene alcune pagine, dedicate alla descrizione dello stato in cui si trovavano parte delle terre bulgare nel 1534.

L'informazione 'bulgara' fa parte dei "Libri tre delle cose de' Turchi" di Benedetto Ramberti (1503–1547), che è una delle sette opere che compomngono i "Viaggi fatti da Vinetia". Essa divenne accessibile al nostro pubblico grazie alla traduzione e al commento di Konstantin Jireček. Lo storico ceco riassunse e commentò il viaggio di Benedetto Ramberti da Venezia a Niš, aggiungendovi la traduzione in bulgaro della descrizione di quel tratto della Via Diagonalis che va da Niš fino ad Adrianopoli/ Edirne. Vorremmo ribadire ancora una volta che l'edizione di *excerpta* di documenti e opere narrative, atti ad essere adoperati innanzitutto come fonti per la storia patria e/o in un contesto balcanico, ne ha fatto di strada nel nostro paese. Questo metodo, adatto agli studi storici, può risultare alquanto nocivo dal punto di vista della storia della letteratura e della cultura: il brano, estratto dal contesto, rovina l'opera letteraria, non da la possibiltà al lettore di capire gli intenti dell'autore e, in generale, di conoscere il gusto letterario dell'epoca, in cui è stata composta l'opera. Tale sorte è toccata ai "Libri tre delle cose de' Turchi", che spesso erroneamente è indicata come opera di odeporica.

Anni fa, quando si era alle prime armi con gli studi storici, abbiamo letto con ammirazione la monografia di Elena Skržinskaja (1897–1971), dedicata ai viaggi di Giosafat Barbaro e Ambrogio Contarini in Tana e in Persia (si tratta dei primi tre testi, inclusi nei "Viaggi fatti da Vinetia"). La studiosa russa era riuscita a trovare nelle ricche collezioni dell'Accademia delle scienze dell'URSS e nelle biblioteche d'Italia le versioni manoscritte e a stampa dei loro scritti di viaggio. I saggi introduttivi presentavano la storia dei testi, la vita e le opere di G. Barbaro e di A. Contarini, la storia della città di Tana, tanto stimata dalla critica italiana, e l'aspetto più importante dal punto di vista russo: i viaggi in Russia – reali o immaginari – dei due veneziani. Volevamo fare altrettanto per il 'nostro' Ramberti: trovare i manoscritti dei "Libri tre delle cose de' Turchi", metterli a confronto con l'opera a stampa, tradurla per intero, nonché presentare altri testi, strettamente legati al libro del Ramberti, in primo luogo la relazione di suo cugino Daniele de' Ludovisi, letta al Senato il 3 giugno 1534.

Dopo tanti anni il nostro sogno si è avverrato. Nel 2009 Snezhana Rakova è riuscita a procurarsi una copia del manoscritto autografo – *PDC 394/IIc, No 14*, conservato nella Biblioteca del Museo Correr di Venezia, lo ha tradotto in bulgaro, presentando accanto i testi divergenti della versione a stampa, allegandovi il rispettivo commento. Nel saggio introduttivo Rakova si è soffermata sulla vita e l'opera del Ramberti; ha esaminato la tradizione manoscritta, ha messo a confronto le numerose divergenze testuali tra i manoscritti e le versioni a stampa. Un posto particolare è stato dedicato alle fonti, di cui si servì Benedetto Ramberti, specie quelle del secondo dei suoi "Libri tre", che contiene notizie sulla corte di Solimano il Magnifico (1520–1566), sulle entrate e le spese, sulle forze belliche del Gran Signore ecc. Evidentemente tali notizie erano di notevole interesse per i lettori dei "Viaggi fatti da Vinetia", visto che Antonio Manuzio, curatore del libro, le incluse nel titolo della raccolta: "*& della Porta del gran Turco: & tutte le intrate, spese, & modo di governar suo*" (con l'osservazione che nessuno degli altri viaggi tratta simile materia). Stando all'analisi di Rakova il testo del secondo libro presenta notevoli somiglianze con il trattato, portante il

nome di Yunus bey, gran dragomanno alla Porta, stampata come minimo due volte in Italia (1537, 1544), ma che di certo circolava anche in versione manoscritta. Snezhana Rakova presenta al lettore bulgaro la traduzione del trattato, fatta sulla copia a stampa del 1544, conservata nella Biblioteca della Fondazione Querini Stampalia di Venezia.

Benedetto Ramberti ebbe la possibilità di vedere e descrivere "la Corte e la potenza dei Turchi" grazie alla missione del cugino Daniello Ludovisi. Il 17 dicembre 1533 il Senato della Repubblica di San Marco incaricò il segretario Ludovisi di recarsi a Costantinopoli allo scopo di sventare l'ombra dell'eventuale guerra fra le due potenze marittime che poteva scoppiare in seguito all'incidente, avvenuto il 1° novembre fra le navi veneziane, capitanate dal provveritore Girolamo da Canal e quelle turche con a capo il capitano Moro d'Alessandria. Il Ludovisi sarebbe stato accompagnato in quella missione diplomatica da Benedetto Ramberti con l'esplicito permesso del doge Andrea Gritti. Così la loro nave salpò da Venezia la notte del 3 gennaio 1534, avviandosi verso Ragusa. Dalla città dalmata fino a Costntinopoli il viaggio proseguì via terra.

La presentazione delle lettere di credito, gli incontri con i pascià di Solimano il Magnifico, le trattative e gli incontri di carattere privato nella capitale dell'impero Ottomano avvennero dal 14 marzo al 12 aprile 1534. Queste ed altre notizie interessanti si possono attingere solo dalla versione manoscritta della relazione di Daniello Ludovisi. La seconda parte del libro, curata da Penka Danova, è dedicata alla figura poco nota in Bulgaria di questo segretario veneziano. Nel saggio introduttivo è dato spazio alla vita e l'opera di Ludovisi, alle caratteristiche della relazione diplomatica veneziana, alle istruzioni del governo veneziano, riguardanti l'obbligo della stesura del documento e altri. In maniera dettagliata sono esposte e analizzate le differenze fra il testo a stampa della celebre collana di E. Alberi (s. III, vol. 1) e il manoscritto della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze – *Magliabechiana, MSS. Classe 24, codice 48.* La versione manoscritta risulta molto più lunga: nel testo pubblicato da E. Alberi manca 1/3 dell'informazione totale, perciò la traduzione in bulgaro è stata effetuata seguendo il manoscritto, ed è accompagnata dal rispettivo commento.

Tutto ciò il curioso lettore bulgaro verrà a sapere se leggerà il nostro libro, in cui si tratta anche il clima politico del secolo XVI e i problemi all'ordine del giorno degli anni, in cui operarono a Venezia e a Costantinopoli i due cugini veneziani.

Speriamo tanto che il frutto delle nostre fatiche porti nuove conoscenze al benigno e paziente lettore e che lui o lei, superati 'gli scogli subacquei" delle note a pie' pagina, provi il piacere della scoperta di un Nuovo mondo letterario e documentale.

La stesura dell'umile scritto è stata fatta con amore, pazienza e assiduità negli anni in cui abbiamo cercato di procurarci i manoscritti. L'aiuto di colleghi, specialisti in vari campi delle discipline umanitarie è stato di notenole importanza per ottenere un buon risultato finale.

4.**АНОНИМНА ХРОНИКА ЗА ГРАФОВЕТЕ БУЛГАРИ (КРАЯ НА XVII ВЕК**).

УВОД, ПРЕВОД И КОМЕНТАР**.** София: Издателство „Парадигма", 2014, 200 сс., ISBN 978-954-326-224-3

(резюме)

В „По дългия и тесен път на избистрянето на идентичностите", предговор към тази книга, проф. д.и.н. Надя Данова ситуира появата на семейната хроника на фамилията Булгари от остров Корфу в контекста на сложните и противоречиви явления в нашия регион, съпътстващи самоидентификацията и идентификацията на „другия" при отделните балкански народи. На Надя Данова дължим възможността да се запознаем с този текст, с неговите откриватели, първи изследователи и издатели Стефанос Константинос Вулгарис и Николаос Карапидакис. Тяхната книга ΕΚ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΝ. Ένα ανέκδοτο οικογενειακό χρονικό. Πληροφορίες για τη μεσαιωνική Βαλκανική (Εισαγωγή, απόδοσή στα ελληνικά, σημειώσεις Στέφανος-Κωνσταντίνος

Βούλγαρις, Πρόλογος Ν. Ε. Καραπιδάκης). Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ Ι. Δ. Κολλάρου και Σιας Α. Ε., 2010, която съдържа двуезичната версия на анонимната хроника – на италиански и в превод на гръцки, предговора на Карапидакис и увода на Ст.-К. Вулгарис, бе представена в София през 2011 г. и предизвика голям интерес сред българската публика, тъй като става дума за една непозната досега хроника, посветена в основната си част на средновековната българска история. С учтивото разрешение на Стефанос Константинос Вулгарис, откривател и пръв изследовател на два ръкописа от тази хроника, Пенка Данова представя съчинението в превод и коментар на български език.

В „Средновековната българска история във фантастичната генеалогия на семейство Булгари от остров Корфу“, увод към българското издание, П. Данова си поставя няколко изследователски задачи като установяване на времето на съставяне на хрониката въз основа на анализа на езика, на литературния жанр, към който тя може да се отнесе – а именно фантастична генеалогия, уточняване на изворите, от които е черпена информация за средновековната история на българите и на техните съседи, както и набелязване на някои хипотези относно произхода на неизвестния автор като се изхожда от особеностите на италианския език, на който е съставен текстът. На първо място са анализирани текстът и езикът на анонима. Хрониката Булгари съдържа предговор, изложение или историческа част; т. нар. завещание на Стефано Булгари и други документи на фамилията, както и генеалогичното дърво на Булгари/ Вулгарис от о. Корфу. В предговора е посочена целта за написване на хрониката – да се разкрие благородния произход на семейство Булгари, които според автора водели родословието си от владетелите на средновековна България. В изложението са проследени делата на някои от най-известните средновековни владетели на България, сред които се откроява ханът-кесар Тервел, изписван най-често като *Trebellio* и неговите народи, наречени требелиани/ *Trebelliani*. Специалното място, отделено на Тервел е свързано и историографската стратегия на неизвестния автор. Като следва хронологията, доколкото му позволяват ползваните извори и доколкото те отговарят на набелязаните му цели, неизвестният автор стига до събитията от времето на Османските нашествия и именно тук открива един Елиазар, владетел на Требелианите/ Eleazar, Prencipe de' Trebelliani. Става дума за Лазар Хреблянович, а требелианите са „трибалите“, както късните византийски хронисти нерядко назовават сърбите. Тази съзвучност на Тервел с трибалите, интерпретирани като требелиани е в основата на авторската идея, че семейство Булгари, води своите корени от войнствените владетели на средновековна България. Следователно Хрониката Булгари по същество е представител на един твърде разпространен литературен вид особено в литературата на европейския барок – фантастичната (въображаемата) генеалогия.

Анализът на езика показва, че авторът е бил италианец, вероятно от Северна Италия. Езикът е книжовен италиански, изграден върху литературния флорентински, без примеси от канцеларски венециански. Текстът е претърпял минимум четири редакции, последните две от които са дело на лица, които не са владеели добре италиански език. Анализът на езика, на който е съставено завещанието на Стефано Булгари, показва, че то е съставено най-рано през последната четвърт на XVI век, но в никакъв случай към 60-те години на XV век, т.е. става дума за исторически фалшификат.

Авторът на Хрониката Булгари не е владеел гръцки език. Бил е италианец, свързан с ордена на йезуитите, предан на принципите на Контрареформацията. Основните извори, от които е черпил информация за средновековната българска история са „История на ереста на иконоборците” (1674) на френския йезуит Луи Мембур и многотомния „Исторически мапамунд” на Антонио Форести, от който са

ползвани главно т. II в частта за византийските императори и т. IV в частта, посветена на унгарските крале. Един от аргументите, с които П. Данова подкрепя тезата си, че Хрониката Булгари е съставена в самия край на XVII столетие, е хронологическият ред на отпечатване на тези томове и отсъствието на том, посветен на Османските владетели, написан от Антонио Форести. Сред гръцките автори, които са ползвани, е редно да се спомене латинският превод на „Византийска история" на Никифор Григора, по-специално изданието на Конрад Клаузер от 1562 г., което вероятно е вдъхновило съставителя на Хрониката да включи в съчинението си и генеалогичното дърво на фамилията Булгари.

В заключение Пенка Данова изтъква, че съставянето на анонимната хроника несъмнено е свързано с издигането в графско достойнство на Антонио Булгари, което станало с декрет на венецианския сенат от 10 май 1698 г. Това не изключва възможността и по-рано да са правени опити за съставяне на родова хроника на фамилията. В подкрепа на това предположение говори Предговорът на Джулио Дзиблети към книгата на Николо Булгари от 1669 г., както и мадригалът на Джорджо Триволи, включен в същото печатно издание. Джулио Дзиблети изтъква връзката между народа на българите и семейство Булгари от остров Корфу, чиито представители в Рим към средата на XVII век са тясно свързани с онези среди, в които е възпитаван софийският католически епископ Петър Богдан Бакшев, автор на първата „История на България", предложена за печат през 1667-1668 г., чийто пълен текст за жалост не е достигнал до нас. Хрониката Булгари пък е следващото самостоятелно съчинение, посветено на българската история. Читателят ще открие българския превод на предговора на Дзиблети и на мадригала в приложенията към книгата, сред които е включено и съдържанието на томовете на „Исторически мапамунд" на Антонио Форести.

В книгата са включени още българският превод, дело на Петър Кънрев, на предговора на Н. Карапидакис и увода на Ст. К. Вулгарис към гръцкото издание, резюме на италиански и английски език.

ANANYMOUS CHRONICLE ABOUT THE BULGARI COUNTS (END-17TH CENTURY)

Introduction, translations and comments by Penka Danova

Summary

The Greek book ΕΚ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΝ. Ένα ανέκδοτο οικογενειακό χρονικό. Πληροφορίες για τη μεσαιωνική Βαλκανική (Εισαγωγή, απόδοσή στα ελληνικά, σημειώσεις Στέφανος-Κωνσταντίνος Βούλγαρις, Πρόλογος Ν. Ε. Καραπιδάκης). Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ Ι. Δ. Κολλάρου και Σιας Α. Ε., 2010, was presented in Sofia in 2011. It contains a bilingual publication (in Italian and a translation in Greek) of an anonymous chronicle dedicated to the history of the Bulgari family of Corfu. With the kind permission of Stephanos Konstantinos Voulgaris, who discovered two manuscripts of this chronicle and was the first one to study them, Penka Danova presents the work in translation and with comments in Bulgarian.

The introduction focuses on an analysis of the text and language of the anonymous manuscript. The *Bulgari Chronicle* contains a preface, the bulk text or historical part, the so-called will of Stefano Bulgari and other family documents, as well as the Corfiote Bulgari/Voulgaris family tree. The preface states the purpose of writing the chronicle – to reveal the noble lineage of the Bulgari family who, according to the author were descended from the rulers of medieval Bulgaria. The central text of the chronicle follows the deeds of some of the most noted medieval rulers of Bulgaria, including the distinctive figure of Khan/Ceasar Tervel, whose name is written as Trebellio, and his peoples who are called

Trebelliani. The special place allotted to Tervel is also related to the historiographical strategy of the unknown author. Following the chronology (inasmuch as possible), he comes to the events of the time of Ottoman invasions where he comes upon one Rleazar, ruler of the Trebelliani / Eleazar, Prencipe de' Trebelliani. This is actually Lazar Hrebljanovic, and the Trebelliani are the 'Tribali", as Byzantine chroniclers frequently called the Serbs. This harmony between Tervel and the Tribali, interpreted as Trebelliani, lies at the basis of the author's idea that the Bulgari family has its roots among the warlike rulers of medieval Bulgaria. Therefore, the *Bulgari Chronicle* is essentially one of a particularly widespread literary form, especially in European Baroque literature – fantastic (imaginary) genealogy.

The analysis of the language shows that the author was Italian, probably from Northern Italy. The language is literary Italian, developed on literary Florentine and without contaminations of literary Venetian. The text has undergone at least four redactions, the last two of which by the hands of individuals who were not very familiar with Italian. Analysis of the language in which the will of Stefano Bulgari was written shows that it was drawn up in the last quarter of the 16th century at earliest, but definitely not around the 1460s, i.e. this is a historical fake.

The author of the *Bulgari Chronicle* did not know Greek. He was Italian, associated with the order of the Jesuits and true to the principles of Counter-Reformation. His main sources of information about medieval Bulgarian history were French Jesuit Louis Maimbourg's *Histoire de l'hérésie des Iconoclastes* (A History of the Iconoclastic Heresy) (1674) and Antonio Foresti's *Mappamondo Istorico* (Historical Map of the World), particularly vol. II in the part about Byzantine emperors and vol. IV in the part dedicated to the Hungarian kings. One of the arguments with which P. Danova supports her thesis that the *Bulgari Chronicle* was compiled at the very end of the 17th century is the chronological order of the printing of these volumes and the lack of a volume dedicated to the Ottoman rulers written by Antonio Foresti. Among the Greek authors who were used one should not forget the Latin translation of the *History* of Nicephoros Gregoras, more particularly Conrad Klauser's edition of 1562, which probably inspired the compiler of the Chronicle to include the Bulgari family tree in his work.

In conclusion, Penka Danova points out that the compilation of the anonymous chronicle was doubtless related to the fact that the title of count was conferred on Antonio Bulgari by a decree of the Venetian Senate dated 10 May 1698. This does not preclude the possibility that attempts to compile a family chronicle of the clan may have been made earlier. Such an assumption is supported by the Preface by Giulio Zibletti to Nicolò Bulgari's book of 1669, as well as the madrigal by Giorgio Trivoli, included in the same printed edition. Giulio Zibletti underscores the connection between the Bulgarian people and the Bulgari family of Corfu, whose representatives in Rome in the middle of the 17th century were closely associated with the circles in which the Catholic Bishop of Sofia, Petar Bogdan Bakšev (Pietro Deodato), was brought up. Bakšev was the author of the first *History of Bulgaria* which was offered for print in 1667-1668 and whose complete text, regrettably, has not survived to this day. The *Bulgari Chronicle* was the next individual work dedicated to Bulgarian history. Readers will find the translation of Zibletti's preface and the madrigal in the annexes to the book, which also include the contents of Antonio Foresti's *Mappamondo Istorico*.

The book also includes the Bulgarian translation, by Petar Kadrev, of the preface of Nikolaos Karapidakis and the introduction of Stephanos Konstantinos Voulgaris to the Greek edition. They are those who discovered and first studied this interesting to Bulgarians chronicle.

The volume opens with a preface by Prof. Nadya Danova who did a lot to connect the Bulgari/Vulgaris family of Corfu and their family chronicle with their Bulgarian translator.

There Prof. Danova discusses the various aspects of identities in the age preceding the birth of nations. It was precisely this age that was the historical context in which the anonymous *Chronicle* about the counts of Bulgari was compiled.

СТУДИИ/СТАТИИ

[5]. статия **Български научни изследвания (2010–2020) по въпроси свързани с историята на Италия и на българо-италианските контакти (XIV–XVIII век)**. – В: П. Димитрова, В. Атанасова (съст.), *Изучаването на световната история и българската историческа наука (По случай 40-годишнината от основаването на секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време“ към Института за исторически изследвания – БАН*), Поредица *Известия на Института за исторически изследвания* № 38. София, Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов“, 2022, с. 147–160. — ISSN 2367-5187 (print), 2815-2913 (on-line)

Резюме. В статията се прави преглед на отпечатаните в годините 2010–2020 в България исторически извори, свързани с историята на старите италиански държави или българо-италианските отношения от Късното средновековие и Ранното ново време. Акцент пада върху изворите на италиански език, затова са включени и документи и изследвания върху Дубровнишката република. Очертани са важни тенденции в издаването на извори като издания билингва, преводи и коментар, показалци. Сред издадените извори и съответните изследвания най-многобройни са свързаните със стопанската история, следвани от пътеписи, историография и други наративи. Запазва се тенденцията от предходните десетилетия средногодишно да се отпечатва по една монография на български автор, свързана с разглежданите проблематики; по един сборник с извори и 6 студии или статии. Нараства броят на дисертационните трудове за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Включен е списък на публикациите и дисертациите.

BULGARIAN SCIENTIFIC RESEARCH (2010-2020) ON ISSUES RELATED TO THE HISTORY OF ITALY AND THE BULGARIAN-ITALIAN RELATIONS
(14th to 18th century)

Abstract. This study presents an overview of the historical sources printed in Bulgaria in the years between 2010 and 2020, related to the history of the old Italian states or to the Bulgarian-Italian contacts from the late Middle Ages and the early Modern period. Emphasis is placed on sources in Italian, therefore documents and studies on the Dubrovnik Republic are also included. Important trends in the publication of sources such as bilingual editions, translations and commentary, as well as indexes are outlined. Among the published sources and relevant studies, those related to the economic history are the most numerous, followed by travelogues, chronicles and other narratives. The tendency of the previous decades continues, to print on average one monograph per year by a Bulgarian author, related to the issues under consideration; one collection of sources and 6 studies or articles. The number of dissertations for attaining an educational and scientific degree PhD degree is increasing.
A list of the publications and dissertations is included.

[6.] статия **Използвано ли е огнестрелно оръжие при обсадата на Никопол (10–25 септември 1396 г.)?** – ВМ 11/2020, 269–280; — ISSN 1314-2941

Резюме. В статията се прави опит да се преодолее наложеното в историографията виждане относно естеството на обсадната техника и по-специално на огневата артилерия, използвана при обсадата на град Никопол в навечерието на битката от 25 септември 1396 г. За целта са анализирани сведенията от глави 391 и 392 от „Хрониките“ на Giovanni Sercambi от Лука и илюстрацията към тях, представяща топ (бомбарда) в момент на стрелба. Разгледани са изворите на сведенията и образите като се дава висока оценка на тяхната достоверност. В съпоставителен план е отделено специално внимание на символиката на знамената и въоръженията в османския лагер. Предложен е превод на две версии от един и същи пасаж от „Хрониките“ на Jean Froissart. В една от тях изрично се посочва ролята на артилерията при обсадата на Никополската крепост.

Was firearm used in the siege of Nicopolis (September 10–25, 1396)?

Abstract: The article attempts to overcome the prevailing view in historiography about the nature of siege technology, and in particular the fire artillery used in the siege of the city of Nicopolis on the eve of the battle of September 25, 1396. To this end, the author analyses the information from chapters 391 and 392 of the “Chronicles” of Giovanni Sercambi of Lucca and the illustration there, showing a shooting cannon (bombard). The sources of the information and the images are considered and a high assessment of their reliability is given. In comparative terms, special attention is paid to the symbolism of the flags and weapons in the Ottoman camp. A translation of two versions of one and the same passage from Jean Froissart’s “Chronicles” has been proposed. One of them explicitly states the role of artillery in the siege of the Nicopolis fortress.

[7].[студия **Всекидневието в дома на посланика според „Сведението“ на Марино Кавали от 1550 г.** – В: Т. Стоилова (съст.), „Ежедневието на империите. Средновековие – XX век“ (Поредица Известия на Института за исторически изследвания 37), София, Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, 423–469. — ISSN 2367-5187

Резюме. Предмет на изследването е документът на венецианския дипломат Марино Кавали, отпечатан под заглавие *Informatione dell’Offitio dell’Ambasciatore di Marino de’ Cavalli il Vecchio MDL* (Сведение за службата на посланика на Марино Кавали Стария, 1550 г.). Според Данова става дума за трактат, посветен на домакинството на посланика. В текста, вероятно подготвян за печат, под формата на съвети към сина си, Марино Кавали се спира на теми, свързани с ежедневието на посланика.

В анализа са засегнати някои спорни или нерешени въпроси като времето на съставяне, авторството на отделни елементи от текста, интерполацията за гербове и девизи. Последната представлява оригинален кратък трактат по хералдика, съзвучен със съчиненията на Паоло Джовио, Лудовико Доменики, Джироламо Рушели и др.

В приложение се представя цялостният превод на български език на разгледания трактат.

THE DAILY LIFE OF AN AMBASSADOR’S HOME ACCORDING TO THE ‘INFORMATIONE’ BY MARINO CAVALLI FROM 1550

Abstract. The subject of this study is the document by the Venetian diplomat Marino Cavalli, printed under the title “Informatione dell’Offitio dell’Ambasciatore di Marino de ’Cavalli il Vecchio MDL” (Information on the Service of the Ambassador by Marino Cavalli the Elder, 1550). According to Danova, this is a treatise dedicated to the ambassador's household. In the

text, which was most likely being prepared for publication, through advices to his son, Marino Cavalli dwells on topics related to the ambassador's daily life.

The analysis addresses some controversial or unresolved issues, such as the time of the text's compilation, the authorship of individual elements of the text, the interpolation about coats of arms and mottos. The latter is an original short treatise on heraldry, in harmony with the works of Paolo Giovio, Lodovico Domenichi, Girolamo Ruscelli and others.

The complete translation into Bulgarian of the treatise is presented in the appendix.

[8]. студия **Две италиански хроники за Никополската битка от 1396 г.** – В: Л. Тасева, П. Данова (съст. и ред.) *Югоизточна Европа през вековете: социална история, езикови и културни контакти*. София: ИБЦТ–Фабер, 2021, 201–220. — ISBN 978-619-7179-17-0.

Резюме. Статията представя сведенията на двама италиански търговци, написали мемоари, свързани с битката при Никопол (25 септември 1396 г.). Това са Джовани Серкамби от Лука (1348–1424) и флорентинецът Буонакорсо Пити (1354–1432). Данните на Серкамби за обсадните машини и оборудване, както и за възможното използване на огнестрелни оръжия (бомбарди) са уникални сами по себе си. Те са представени тук самостоятелно, но е желателен прочит и анализ паралелно с други източници. Спомените на Пити пък разкриват ценни подробности за това колко бързо и в какви посоки се разпространява информацията за изхода на битката в Западна Европа. Включени са и преводи на български на части от двата източника.

TWO ITALIAN CHRONICLES OF THE BATTLEOF NICOPOLIS FOUGHT IN 1396

Abstract. The article presents the reports of two Italian tradesmen who wrote memoirs related to the Battle of Nicopolis (September 25th, 1396). These wereGiovanni Sercambi of Lucca (1348–1424) and the Florentine Buonaccorso Pitti (1354–1432). Sercambi's data about siege machines and equipment as well as about the possible use of firearms (bombards) are unique by themselves. They are presented here on their own, yet a comparative reading and analysis in parallel to other sources is also desirable. Pitti's memories, on the other hand, reveal valuable details on how quickly and in what directions the information on the battle's outcome spread in Western Europe. Translations into Bulgarian of parts of the two sources are also included.

[9]. студия **Средновековните българи в справочници и речници от ранномодерна Европа**. – *Bulgaria Mediaevalis* 10 (2019), 251–274. — ISSN 1314-2941

Резюме. Статията разглежда наличието на лемата Bulgari (на латински или съвременни езици) и нейното съдържание в речници и справочници (каталози, азбуки, енциклопедии и др.), отпечатани в Централна и Западна Европа през 16-18 век. От изследването стана ясно, че подобна лема често се среща в разглежданите извори, а средновековните автори пишат за българите най-често като за народ, заселил се в Югоизточна Европа през Ранното средновековие, основал държава, приел християнството, се утвърждава в борбата срещу Византия, народ, известен на европейците и с борбата си срещу турците. Споменават се различни теории за произхода му. Сравнително рядко и по-късно се появяват и други значения на българската лема – те се използват за обозначаване на вид еретици (под влияние на Глосариума на Шарл дю Френ Дюканж) или жители на Волжка България. Справочниците играят основна роля в разпространението на географска и историческа

информация за средновековните народи. За студенти, политици, дипломати и образован елит това е първото, а понякога и единственото четиво, което осветлява миналото на българите – народ, лишен от държавност през Ранната модерна епоха.

Medieval Bulgarians in reference books and dictionaries from early modern Europe

Abstract. The article examines the existence of the lemma Bulgari (in Latin or modern languages) and its content in dictionaries and reference books (catalogs, alphabets, encyclopedias, etc.), printed in Central and Western Europe in the 16th–18th centuries. From the research it became clear that such a lemma is often found in the sources under consideration, and medieval authors wrote about the Bulgarians most often as a people who settled in Southeastern Europe in the Early Middle Ages, founded a state, converted to Christianity, established itself in the struggle against Byzantium, a people known to Europeans also for its struggle against the Turks. Various theories about its origin are mentioned. Relatively rarely and later other meanings of the Bulgarian lemma appeared – they were used to denote a kind of heretics (under the influence of the Glossarium of Charles du Fresne du Cange) or inhabitants of Volga Bulgaria.Reference books played a major role in the dissemination of geographical and historical information about medieval peoples. For students, politicians, diplomats and the educated elite, it was the first and sometimes the only reading that illuminated the past of the Bulgarians – a nation deprived of statehood in the Early Modern Age.

[10]. статия **Границите на България според италиански пътеписи от XVI век.** – Международна научна конференция „Граници, култури, идентичности“, ГСУ ЦСВП „Иван Дуйчев“, том 100 (19), София, 2019, 104–113. — ISSN 1311-784X;

Резюме. Италианските пътешественици от 16 век, които преминават през Балканския полуостров с дипломатически мисии, често използват термина България и определят границите на страната. В зависимост от сухопътния маршрут, който следват, личната им култура, информацията, получена устно или използваните географски карти, те определят границите по различен начин. На запад те ограничават нейната територия или от реки, като Моравица, Нишава, Пчиня, или от планини като тези на Куновица. На юг те установяват нейните граници отвъд Ихтиманска Средна гора (Траянови врата), включително част от Горномаришкия бъсейн. В този случай те дават различни ориентири по трасето на Диагоналния път: с. Клокотница, гр. Свиленград или равнината, разположена между градовете Пазарджик и Пловдив. Италианските автори определят границите на България, като използват критерии, основани на физическа география (планински хребети, реки, равнини) и човешка география (доминиращ етнически състав, език и обичаи на населението).
Интересът към териториалния обхват на България, към нейните "граници" е продиктуван или от чисто любопитство, или от научна мотивация във връзка с усъвършенстването на европейската картография, или от политическите цели на мандатните пътешественици или членове на Венецианска или Хабсбургска дипломатическа мисия.

LES CONFINS GEOGRAPHIQUES DE LA BULGARIE D'APRES LES RECITS DE VOYAGE ITALIENS DU XVIE SIECLE

Résumé. Les voyageurs italiens du XVIe siècle qui traversent la péninsule Balkanique dansle cadre de missions diplomatiques utilisent souvent le terme de Bulgarie et définissent les confins du pays. En fonction de l'itinéraire terrestre qu'ils suivent, de leur culture personnelle, des informations obtenues par voie orale ou des cartes géographiques utilisées, ils en déterminent les frontières différemment. A l'Ouest, ils délimitent son territoire soit par des fleuves, telle la Moraviza, la Nišava, la Pčinja, soit par des mon- tagnes comme celles de Cunoviza. Au sud, ils établissent ses frontières au-delà de l'Ihtimanska Sredna

Gora (la Porte de Trajan) en incluant une partie de la Haute valléede la Maritsa. Dans ce cas, ils donnent différents points de repères sur le tracé de la route Diagonale : le village de Klokotnitsa, la ville de Svilengrad ou bien la plaine située entre les villes de Pazardzhik et Plovdiv. Les auteurs italiens définissent les confins de la Bulgarie en utilisant des critères basés sur la géographie physique (crêtes de montagne, fleuves, plaines) et humaine (composition ethnique dominante, langue etcoutumes de sa population).

L'intérêt pour l'étendue territoriale de la Bulgarie, pour ses « frontières », est dicté soit par la curiosité pure, soit par une motivation scientifique en rapport avec le perfectionnement de la cartographie européenne, soit par les objectifs politiques des voyageurs-mandatés ou membres d'une mission diplomatique vénitienne ou habs-bourgeoise.

[11] статия **La Bulgaria e i bulgari nell'opera di Giovanni Tarcagnota**. – *Etudes balkaniques (Sofia)*, LV (2019), N 3, 563–577. — ISSN 0324-1645;

България и българите в творчеството на Джовани Тарканьота

Резюме.*[1] Статията разглежда сведенията за средновековната история на българите, включени в историческите трудове на Джовани Тарканьота. Анализират се изворите за тези сведения.

Riassunto. L'articolo tratta i momenti legati alla storia medievale bulgara, inclusi nelle opere storiografiche di Giovanni Tarcagnota di Gaeta. Vengono analizzate le fonti di quei momenti.

[12]. студия **Завещанието на венецианския дипломат Марино Кавали (1500–1573).** – *Историческо бъдеще*, 2018, 1-2, с. 116–133. — ISSN 1113-0144

Резюме. В студията се анализират клаузите от завещанието на венецианския дипломат Марино Кавали, които хвърлят светлина върху имотното състояние и завещателните практики на този виден представител на венецианския патрициат. По-специален акцент е поставен върху формите и средствата, с които Кавали е направил опит да съхрани имота и капитала за своята фамилия.

Сведенията за естеството и размера на придобития в течение на 20-те до 60-те години на столетието имот са добра илюстрация за промяната на социалния статус на венецианския патриций: от активен търговец и банкер той се превръща в земевладелец и банкер на континента (*Terraferma*).

В приложение се дава българският превод на документа, който представлява интерес за социалната история, история на манталитетите, микроисторията и др.

THE WILL OF THE VENETIAN DIPLOMAT MARINO CAVALLI (1500–1573)

Abstract: The article analyzes the clauses of the Venetian diplomat Marino Cavalli's will, which give more clarity about the scale of the property and the will practices of this prominent representative of the Venetian patricians. A matter of special focus are the forms and methods, with which Cavalli has tried to preserve the property and capital of his family.

The information about the nature and the size of the properties accumulated during the 20s to 60s of the century is a good example of the change in the Venetian patrician's social status: he turns from an active merchant and banker to a land owner and banker of the continent (*Terraferma*).

[1] Означените със звездичка резюмета показват, че статията е публикувана без резюме.

The Bulgarian translation of the document, which is of interest for the social history, the history of the mentalities, the micro-history etc, is presented in the Appendix.

[13] студия **България и българите в „Кратката история на света“ на Орацио Торселини** – Bulgaria Mediaevalis 8 (2018), 309–332. – ISSN 1314-2941;

Резюме. *Epitome historiarum ab Orbe condito, ad nostra usque tempora* съдържа девет епизода, разкриващи съществени моменти от средновековната история на българите (680–1396). Тази кратка история на света (1598) е най-разпространеното съчинение в католическа Европа през 17 и първата половина на 18 век, съдържащо сведения за българската история.

В статията са разгледани разказите за българите. Посочени са изворите им. Направен е преглед на печатните издания на латински и на преводите на италиански и на френски език. Анализирани са поправките, добавките и коментара в новите издания.

„Кратката история“ на Orazio Torsellini е задължително пособие по история в йезуитските колежи. Тя допринася много за разпространение на сведения за българите в ученическите среди през Ранното ново време.

Bulgaria and the Bulgarians in Orazio Torsellini's "Epitome Historiarum"

Abstract. Epitome historiarum ab Orbe condito, ad nostra usque tempora contains nine episodes revealing essential moments of the medieval history of the Bulgarians (680–1396). This short history of the world (1598) was the most widespread work in Catholic Europe in the 17th and the first half of the 18th century, containing information about Bulgarian history. The article examines the stories about the Bulgarians. Their sources are indicated. A review was made of the printed editions in Latin and of the translations into Italian and French. The corrections, additions and commentary in the new editions are analyzed.

Orazio Torsellini's "Short History" is a must-have history textbook in Jesuit colleges. She contributed a lot to the dissemination of information about the Bulgarians in school circles during the Early Modern period.

[14] студия **Писал ли е Франц-Ксавер Пеячевич история на българите**? – *Историческо бъдеще*, XX, 2016, № 1-2, 41–63. — ISSN 1113-0144

Резюме. Целта на статията е да се опита да отговори на въпросите дали Франьо Ксавер Пеячевич (1707–1781) е написал труд за българската история и ако да – запазен ли е или е изгубен, къде се намира днес и кога ерудираният йезуит, теолог и българин родом от Чипровци, е съставил тази книга.

Въз основа на анализа на три тома ръкописи, озаглавени *Excerpta historiam Slavorum concernentia* (*Извлечения относно историята на славяните*), П. Данова може да даде положителен отговор на този спорен въпрос. Въпросната „История на българите“, или по-точно „История на българските владетели“, е част от втори том на ръкописа. Теорията за „История на българите“ в ръкописа *Excerpta historica* се доказва с аргументи от кодикологията, структурата и съдържанието на текста, както и чрез сравнения със съдържанието на публикуваната „История на Сърбия“ и някои на общите за двата исторически текста извори.

Според Данова е възможно част от историческите бележки на Пеячевич за историята на българските владетели да са направени през 1758 г.

HAS FRANJO KSAVER PEJAČEVIĆ WRITTEN A HISTORY OF THE BULGARIANS?

Abstract. The article's aim to attempt to answer the questions whether Franjo Ksaver Pejačević (1707–1781) has written a paper on Bulgarian history and if so – has this been preserved or lost, where is it today and when did the erudite Jesuit, theologian and originally a Bulgarian from Ciprovci, created this paper.

Based on the analysis of three volumes of manuscripts, titled *Excerpta historiam Slavorum concernentia*, P. Danova is able to give an affirmative answer to that controversy question. Te "History of the Bulgarians" in question, or more precisely, "History of the Bulgarian rulers", is part of volume two of the manuscript. A theory about a "History of the Bulgarians" in the *Excerpta historica* manuscript is proved by arguments from the codicology, the structure of the contents of the text, as well as by comparisons to the contents of the published "History of Serbia" and some of the common for the two historical texts sources.

According to Danova it is possible that part of the historical notes of Pejačević concerning the history of the Bulgarian rulers have been taken during 1758.

[15] студия **Studi ed edizioni di fonti italiane per la storia bulgara in Bulgaria. Bilancio di due ventenni**. – *Etudes balkaniques (Sofia), LII*, 2016, 4, 640–658. — ISSN 0324-1645

Изследвания и публикации на италиански извори за българската история в България. Оценка за две десетилетия

Резюме. Статията прави преглед на резултатите от изследователските дирения на български учени в италиански и други в архивнохранилища през 70-те и 80-те години на XX век, чиято основна цел е изучаването, събирането и публикуването на италианските извори от Късното Средновековие и Ранното ново време (14-18 век), съдържащи свидетелства за историята на българския народ и неговите съседи. След тези издирвачески усилия, довели до събирането на значително количество италиански източници, се проследява съдбата на натрупания през последните две десетилетия документален материал, както и изследванията на български учени, свързани с него.

Research and Publications of Italian Sources on Bulgarian History in Bulgaria.Assessment of Two Twenty-Year Periods

Abstract. The article provides an overview of the outcomes of research mission trips of Bulgarian scholars to Italian and other archive repositories in the 1970s and 1980s, whose main objective was to study, collect and promulgate the Italian sources from the Late Middle Ages and the Early Modern Period (14th – 18th century) containing evidence of the history of the Bulgarian nation and its neighbours. This review of the efforts over the twenty-year period which resulted in the collection ofa substantial amount of Italian sources is followed by a narrative tracing the fate of the accumulated documentary material in the past two decades as well as the research of Bulgarian scholars associated with it.

[16]. студия **Le fonti della Cronaca Bulgari**. – *Études balkaniques (Sofia), LI*, 2015, 2, 5–34. – ISSN 0324-1645

Резюме. Изворите на Хрониката Булгари е първият опит да бъдат разкрити всички писмени източници на анонимната хроника. Тя е достигнала до нас в два ръкописа на италиански (единият от тях е озаглавен *Un manoscritto (18° secolo) che riguarda la storia dei conti Bulgari*), открити в архива на семейство Булгари от Корфу. Издадена е двуезично (на италиански и на гръцки) през 2010 г. в Гърция от Стефанос Константинос Вулгарис, потомък на фамилията Булгари. Хрониката предизвика голям интерес в България, защото това е първото цялостно представяне на българската средновековна история в отделна книга, достигнало до наши дни. Разкриването на

изворите на Хрониката Булгари е важна задача, защото ще даде информация за народността на неизвестния й автор, за неговия произход, за времето на съставяне на хрониката. Всички автори и заглавия, посочени в Хрониката, са представени в таблици, което показва, че има два основни източника на информация. Те са дело на йезуитите Луи Мембур и на Антонио Форести, благодарение на които е съставена историята на българските средновековни владетели, представяни като предци на фамилията Булгари от Корфу. В резултат на направения анализ се стига до извода, че авторът на Хрониката Булгари е италианец, заклет католик, следващ принципите на историческото писане от времето на Контрареформацията. Що се отнася до времето на съставяне на хрониката, възможят *terminus post quem* след това е 1693 г., определена от хронологичния ред на отпечатването на томовете на *Mappamondo Istorico* на Антонио Форести; *terminus ante quem* е 1698 г., когато Венецианският сенат издава декрет, с който дава на Антонио Булгари и неговите наследници титлата граф.

LE FONTI DELLA CRONACA BULGARI

Abstract."Sources of the Bulgari Chronicle" is the first attempt all written sourcesof an anonymous chronicle to be revealed. This chronicle has come down to us intwo manuscripts in Italian (one of them is entitled "Un manoscritto (18° secolo) che riguarda la storia dei conti Bulgari") found in the archive of Bulgari family of Corfu. It was published bilingually (in Italian and in Greek) in 2010 in Greece byStefanos Konstantinos Voulgaris, a descendant of the Bulgari family. The Chroniclehas evoked great interest in Bulgaria because this is the first comprehensive presen-tation of the Bulgarian medieval history in a separate book that has reached ourtimes. The revealing of the Bulgari Chronicle's sources is an important task becauseit will provide information about the nationality of its unknown author, about hisancestry, about the time of the Chronicle's composition. All authors and titles re-ferred to in the Chronicle are presented in tables, which indicate that there are twomain sources of information. They are the works of the Jesuits Louis Maimbourg and Antonio Foresti, due to which the history of the Bulgarian medieval rulers, rep-resented as forefathers of the Bulgari family of Corfu, has been compiled. As a resultof the analysis done, it is concluded that the author of the Bulgari Chronicle was anItalian, a devoted Catholic, who followed the principles of the historical writing inthe time of the Counter-Reformation. As to the time of the Chronicle's composition,the possible terminus post quem is 1693, determined by the chronological order ofthe printing of the volumes of Antonio Foresti's "Mappamondo Istorico"; the ter-minus ante quem is 1698, when the Venetian Senate issued a decree conferring Antonio Bulgari and his successors the title of count.

[17] статия **Средновековни български владетели в Хрониката на Антонино Пиероци (1389–1459).** – *Bulgaria Mediaevalis, 6*/ 2015. Studies in honour of Professor Iliya G. Iliev, 217–231. — ISSN 1314–2941

***Резюме.** Статията разглежда историографското наследство на Антонино Пиероци. Неговата универсална хроника *Chronicon a mundi exordio usque ad Pium II, sive annum*

1459 включва редица моменти от средновековната история на българите. В контекста на българо-византийските войни се споменават най-значимите владетели от Първото българско царство. Авторката се спира на въпроса за изворите, от които Пиероци черпи информация.

Medieval Bulgarian rulers in the Chronicle of Antonino Pierozzi (1389–1459)

Abstract. The article examines the historiographic legacy of Antonino Pierozzi. His universal chronicle *Chronicon a mundi exordio usque ad Pium II, sive annum 1459* includes a number of moments from the medieval history of the Bulgarians. In the context of the Bulgarian-Byzantine wars, the most important rulers of the First Bulgarian Kingdom are mentioned. The author dwells on the question of the sources from which Pierozzi draws information.

[18] статия **Средновековната българска история в съчинението „История на иконоборците“ (1674 г.) на Луи Мембур**, *Bulgaria Mediaevalis, 3-4/ 2013–2014. Studies in honor of Professor Vassilka Tăpkova-Zaimova*, 267–282. — ISSN 1314–2941

Резюме. „История на ереста на иконоборците и за преминаването на империята към французите“, както гласи пълното заглавие на съчинението, е само един от историческите трудове на френския йезуит Луи Мембур, което има важно значение за съставянето през последната четвърт на XVII на Хрониката на фамилията Булгари от остров Корфу. П. Данова разглежда всички момемнти от средновековната българска история, включени в „Историята“ на Мембур и ги съпоставя с интерпретациите на неизвестния автор на Хрониката Булгари.

Medieval Bulgarian history in the work "History of the Iconoclasts" (1674) by Louis Maimbourg

Abstract. *Histoire de l'hérésie des Iconoclastes et de la transition de l'Empire aux François*// "*History of the Heresy of the Iconoclasts and of the Transition of the Empire to the French*", as the full title of the work states, is only one of the historical works of the French Jesuit Louis Maimbourg, which was important for the compilation in the last quarter of the XVII of the Chronicle of the Bulgari family from the island of Corfu. P. Danova examines all the moments of medieval Bulgarian history included in Maimburg's "History" and compares them with the interpretations of the unknown author of the Bulgari Chronicle.

[19.] статия **Rakova, Sn., Danova, P**. **Fonti italiane per la storia dei popoli balcanici tra Medioevo ed Età Moderna: edizioni e studi in Bulgaria**. – *Études balkaniques (Sofia)*, L, 2014/ 1, 96–109. – ISSN 0324-1645

Резюме: Авторите правят аналитичен преглед на италианските извори за българската и балканската история (XV–XVIII век), въведени в обращение от зората на българската историография (проф. Марин Дринов) до наши дни. Без да претендира за изчерпателност, изследването се съсредоточава върху ключови фигури от българския научен живот, които имат голям принос за въвеждането на италианските извори в научно обращение у нас (Иван Дуйчев, Йоана Списаревска, Екатерина Вечева, Петър Петров, Васил Гюзелев, и др.). По-специално внимание е отделено на българската съдба на „Царството на славяните“ на Мауро Орбини. Набелязани са някои тенденции в подбора на изворовия материал, превода и коментара на изворите, както и идеи за стратегия на издаване на италиански извори (а в една по-широка перспектива – и други чужди извори, съставени на модерни езици).
Тази студия представлява разширен и допълнен вариант на доклад, изнесен на 21 ноември 2011 г. в рамките на Първата национална среща по балканистика

„Балканистичните изследвания в България – състояние и перспективи“, организирана от Българския национален комитет по балканистика и ИБЦТ.

ITALIAN SOURCES ABOUT THE HISTORY OF BALKAN PEOPLES: PUBLICATIONS AND STUDIES IN BULGARIA

Abstract. The authors have made an analytical review of the Italian sources about Bulgarian and Balkan history (15th – 18th century) which have been introduced into circulation from the dawn of Bulgarian historiography (Prof. Marin Drinov) to this day. Without a claim to being comprehensive, the study focuses on key figures of Bulgarian academic life with a considerable contribution to the introduction of Italian sources into scientific circulation in Bulgaria (Ivan Dujčev, Ioanna Spisarevska, Ekaterina Vecheva, Petar Petrov and Vassil Gyuzelev, among others). Special attention has been paid to the Bulgarian fate of Mauro Orbini's *Il regno degli Slavi* (The Realm of the Slavs). Certain trends have been outlined in the selection of source material, the translation of and comments on the sources, as well as ideas about a strategy for the publishing of Italian sources (or, in a broader perspective, of other foreign sources compiled in modern languages).
This study is an expanded and complemented variant of a report delivered on November 21, 2011, within the First National Meeting of Balkan Studies titled 'Balkan Studies in Bulgaria: Condition and Prospects' organized by the Bulgarian National Committee of Balkan Studies and the Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology at the Bulgarian Academy of Sciences.

[20] .студия **Ivan D. Šišmanov: l'insegnamento e i primi studi di storia della letteratura italiana all'Università di Sofia**. –*Études balkaniques, XLVIII*, 2012, 2-3, 212–233;
Иван Д. Шишманов – преподаването и първите изследвания по история на италианската литература в Софийския университет

***Резюме.** Проф. Иван Шишманов е пионер в преподаването на история на италианската литература в България. Над три десетилетия младите български интелектуалци благодарение на неговите лекции влизат в досег с културата на Италианския ренесанс. Професорът оставя у своите последователи и наследници най-важния урок – да продължат и да задълбочат неговите виждания в областта на хуманитаристиката.
Наследството на Шишманов в областта на италианистикатазасяга проучванията всред академичната общност, води до превода на значими произведения на италианската литература. Сред материала, който преподава, Шишманов има любима тема – меценатството на семейство Медичи, което се опитва да внедри сред имотните слоеве на младата Българска държава.Дейността му в тази насока ни е завещала прекрасни примери като Софийския университет, Националната библиотека, Етнографския институт и едица други културни институции.

Riassunto. Ivan Šišmanov ebbe il ruolo di pioniere nell'insegnamento della storia della letteratura italiana all'Università di Sofia. Grazie a lui per più di tre decenni I giovani intellettuali bulgari vennero a contatto con la realtà e la saggia interpretazione dell\Italia rinascimentale. L'insegnamento lasciò tracce indelebili nei suoi discepoli che approfondirono la ricerca in vari campi degli studi umanitari in Bulgaria.
L'eredità di Šišmanov nell'ambito dell'italianistica toccò pure la ricerca universitaria e la promozione di importanti opere della letteratura italiana. Brillante professore amato dagli studenti egli fu anche un diligente studioso che apprese le lezioni dei maestri del Rinascimento. Apprezzò tanto il mecenatismo dei Medici e si adoperò tanto per promuovere

la sua applicazione nel giovane Stato bulgaro. La sua attività in questa direzione ci ha lasciato l'Università di Sofia, il Teatro Nazionale, il Museo etnologico e tanti altri enti di cultura.

[21]. статия **Le marchand dans les Balkans (XVe – XIXe siècles)**. **Projet bulgare-roumain (2003–2012)**. – *Etudes balkaniques*, 2011, No 4, 54–56
Търговецът на Балканите (XV–XIX век). Българо-румънски проект (2003–2012)
*Преглед на постиженията на българо-румънските проекти за научно сътрудничество (2003–2012), сключени с екипа на проф. Анка Попеску от Института за история „Николае Йорга" при Румънската академия, в които бяха разработени редица теми, посветени на търговците на Балканите (XV–XVIII век).

Information sur les projets de recherche conjointe avec l'équipe roumaine de Anca Popescu de l'Institut d'histoire « Nicolae Iorga » de l'Académie roumaine (2003–2012), dédiés aux problèmes des marchands dans les Balkans (XVe–XVIIIe s.).

[22].студия **Балканските маршрути на Джовани Батиста Де Бурго от 1682 г.: реално или въображаемо пътуване?** – *Историческо бъдеще*, 2011, 1-2, 119–139— ISSN: 1311-0144
Резюме. В студията за първи път в България се разглежда пътеписът на Джовани Батиста Де Бурго, включен в последния том на неговото „Петгодишно пътуване в Азия, Африка и Европа", отпечатан в Милано през 1689 г. Констатира се, че маршрутите, които се отнасят до Европейския Югоизток, съдържат редица непълноти, погрешни твърдения и фантастични елементи. Все пак в тях се открива и ценна информация, свързана преди всичко с дейността на холандските търговци в провинциите на Османската империя през 80-те години на XVII век, както и сведения за поминъка на местното население, за културната архитектура на балканския град и др.

В изследването се прави опит да се отговори на въпроса: действително ли Де Бурго е пътувал по местата, които описва или неговият текст е едно въображаемо пътуване, колаж от спомени на предходни пътешественици и литературна фантазия. По отношение на прекосяването на *Via Diagonalis* авторката е на мнение, че значима част от информацията, свързана с това пътуване, е почерпена от писмени източници. Това са пътеписите на Антонио Бенети (1680–1684), Джовани Беналия (1682–1683), анонимен антиосмански трактат и пътепис на лице, придружаващо свитата на фелдмаршал граф Уолтър Лесли през 1664–1665. Вероятно са използвани и други писмени и устни източници, които засега не могат да се установят. Това не изключва напълно възможността част от странстванията на Де Бурго да са действително осъществени, а описанията му да са плод на лични наблюдения.

В приложението е даден превод на български език на пътуването по *Via Diagonalis*, направен по критичното издание на Джузепе Косуто от 2003 г.

THE BALKAN ITINERARIES OF GIOVANNI BATISTA DE BURGO IN 1682: A REAL OR IMAGINARY TRAVEL?
Abstract. The travel notes of G. B. De Burgo, which were included in the last volume of "Viaggio di Cinque anni in Asia, Africa, & Europa" and printed in Milan in 1689 are a subject of research for the first time in Bulgaria. The study comes to the conclusion that the itinerary involving the European Southeast contain a number of inadequacies, wrong statements and fantastic elements. Nevertheless, they are a source of valuable information, mainly on the activities of the Dutch merchants in the provinces of the Ottoman Empire during the 1680s, as

well as on the means of livelihood of the local population, on the architecture of the Balkan towns, etc.

The author makes an attempt to give an answer to the question: Did De Burgo really make a journey to the places he described or is his text an imaginary travel, a collage of the memories of previous travelers and literary fantasy? With regard to crossing *Via Diagonalis* it seems that a significant portion of the information about this journey was obtained from written sources. These include the travel notes by Antonio Benetti (1680-1684), Giovanni Benaglia (1682-1683), an anonymous anti-Ottoman treatise and travel notes of a person, who accompanied the train of Field Marshal Count Walter Leslie during 1664-1665. Probably other written and oral sources were also used, but they could not be identified at this stage. This does not completely exclude the possibility that some of the travels of De Burgo had been actually undertaken and that their descriptions were a result of personal observations. The attachment provides a translation into Bulgarian of the Giuseppe Cossuto's 2003 critical edition of the *Via Diagonalis* journey.

[23]. студия ***За България и нейните владетели*** **(1623) на Джовани Николò Дольони**. – *Bulgaria Mediaevalis, T. II: Studies in honour of Professor Vassil Gjuzelev*. Sofia, Bulgarian Historical Heritage Foundation, 2011, 267–310. — ISSN 1314-2941

*__Резюме.__ Втъпителната студия представя живота и творчеството на Дольони, както и главата „За България и нейните владетели“, включена в съчинението му „Амфитеатър на Европа“. Тази част е представена в оригинал, в превод на български и коментар.

Riassunto. ***Della Bulgaria, & de' suoi dominatori*** **(1623) di Giovanni Nicolò Doglioni**. Il saggio introduttivo presenta la vita e l'opera di Giovanni Nicolò Doglioni, nonché il capitolo *Della Bulgaria, & de' suoi dominatori*, incluso nel suo *Anfiteatro d'Europa* (1623) in versione originale con la rispettiva traduzione in lingua bulgara e commento.